

De muzikale geschiedenis van de Bayreuther Festspiele afl. 17 (1954-55)

door Johan Maarsingh

Op 22 juli 1954 debuteerde sopraan Gré Brouwenstijn (1915-1999) bij de Bayreuther Festspiele als Elisabeth in *Tannhäuser*. In diezelfde voorstelling maakte een jonge Duitse bariton, als Wolfram, eveneens zijn Bayreuth-debuut: Dietrich Fischer-Dieskau (1925-2012). Zij zouden ook in de beide daaropvolgende jaren in meerdere rollen van zich laten horen. Ramon Vinay was Tannhäuser.

Opvallend: beiden waren later nog voor één jaar opnieuw geëngageerd en eveneens in een productie van *Tannhäuser*. Fischer-Dieskau was terug in 1961. De opname is inmiddels officieel op cd verschenen. Dit was helaas niet mogelijk met de opname uit 1965. Brouwenstijn deelde in 1965 de rol van Elisabeth met Leonie Rysanek (1926-1998). De Nederlandse sopraan zong niet tijdens de voorstelling die via de radio was te beluisteren.

In 1954 werd voor het eerst sinds de door Toscanini gedirigeerde voorstellingen in 1931, een *Tannhäuser* gegeven in Bayreuth.

Wieland Wagner voerde de regie. De uit de Oekraïne afkomstige componist en dirigent Igor Markevitsj (1912-1983) was in 1954 als dirigent voorzien. Wieland Wagner wilde dirigenten naar Bayreuth halen die van buiten Duitsland kwamen en het liefst niet geschoold waren in de Duitse operahuizen. Een heldere, uitgedunde klank moest met Wagners muziek mogelijk zijn. Markevitsj maakte in 1953 met de Berliner Philharmoniker opnamen voor Deutsche Grammophon Gesellschaft en was dus bekend genoeg en mogelijk in staat om in Bayreuth zijn stempel te zetten op de uitvoeringsstijl van Wagners opera's. Helaas bleek hij niet optimaal om te kunnen gaan met de akoestiek in het Festspielhaus en daarom werden de geplande uitvoeringen van *Tannhäuser* verdeeld onder twee dirigenten, die al in Bayreuth hadden opgetreden en in 1954 ook andere opera's zouden leiden: Eugen Jochum en Joseph Keilberth. Laatst genoemde leidde de openingsvoorstelling. De pers schreef over Markevitsj dat hij ziek was.

Scènefoto tweede akte *Tannhäuser*

bij de Dresdener versie uit 1845/47 en de scène tussen Venus en Tannhäuser, zoals Wagner die had gecomponeerd voor de opvoeringen in Parijs, dus muziek die duidelijk na de *Tristan* is geschreven. Zelfs de Nederlandse kranten noemden deze merkwaardige gang van zaken.

https://youtu.be/z_EE0rKzvIk

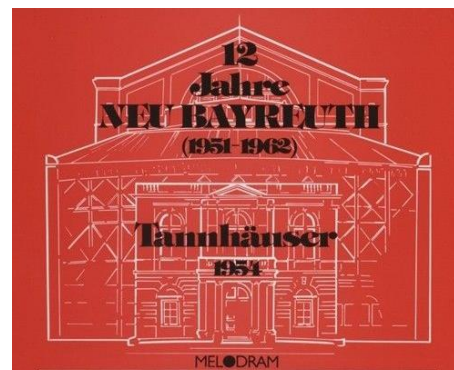

Gré Brouwenstijn als Elisabeth

De Nederlandse kranten publiceerden al enkele maanden voorafgaand aan het festival over de voorbereidingen van Gré Brouwenstijn op het belangrijke debuut. Men zou verwachten dat de Hilversumse omroepen deze voorstelling rechtstreeks zouden uitzenden. Daarvan was geen sprake, de liefhebbers moesten hun toevlucht nemen tot zenders vanuit het buitenland. De radio-opname van *Tannhäuser* uit 1954 is al decennia geleden op LP uitgebracht door Melodram, die er ook een cd-uitgave van verzorgde. Tegenwoordig circuleert deze opname op meerdere labels. De klank is minder fraai dan de opname van een jaar later.

Voor zijn eerste productie van *Tannhäuser* maakte Wieland een eigenaardige keuze uit de versies.

Het is een vreemde mix van de afgeronde ouverture, welke gebruikelijk is

Lohengrin met Nilsson en 31 cd's

Over de *Lohengrin* in 1954 stond al het een en ander te lezen in de vorige aflevering. Birgit Nilsson maakte haar debuut in Bayreuth als Elsa. Haar scène 'Euch lüften, die mein Klagen' is te beluisteren op een promotie-cd in Gramophone van mei 2018. Helaas horen we niet de manier waarop Astrid Varnay, als Ortrud de naam van Elsa zingt na die ingetogen scène. Een huiveringwekkend moment. In de opname via YouTube: speel vanaf 1.25'00".

<https://youtu.be/97WkmgGlqP8>

Ik noem deze opname omdat die in september gaat verschijnen in een doos met 31 cd's waarin een aantal legendarische live-opnamen met Birgit Nilsson zijn bijeengebracht. Uit Bayreuth is daar ook te vinden een volledige opname uit 1957 van de eerste voorstelling van *Tristan und Isolde*, met Nilsson en Windgassen in de titelrollen en Arnold van Mill als Marke. Hans Hotter is Kurwenal. Overigens zijn er bij Orfeo twee nieuwe uitgaven verschenen, waarbij gebruik is gemaakt van het rijke archief van de Beierse Omroep: de opname van de *Tristan* uit 1958 en de *Holländer* uit 1959. Aan deze opnamen zal in een latere aflevering meer aandacht worden geschonken.

Parsifal onder Knappertsbusch

Hans Knappertsbusch keerde in 1954 naar Bayreuth terug om er opnieuw *Parsifal* te dirigeren. Het is een van die uitvoeringen waarin veel minuten voorbijgaan. Spannend is het allemaal wel. Gustav Neidlinger zong daarin zijn eerste Klingsor, als opvolger van Hermann Uhde.

Parsifal 1954 akte 1

<https://youtu.be/cMyGEQPkQYk>

Parsifal 1954 akte 2

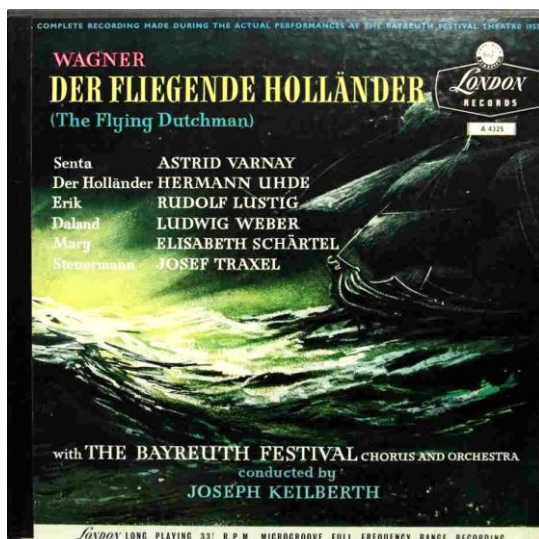
https://youtu.be/rj_smpdagk8

Parsifal 1954 akte 3

<https://youtu.be/p3Bs5ebHdWY>

1955: Decca in Bayreuth

Zoals in de vorige aflevering gezegd is ons uit de *Ring* in 1954 alleen de opname van *Die Walküre* overgeleverd. In 1955 was dat echter helemaal anders. Decca maakte in dat jaar plaatopnamen van de beide *Ring*-cycli en van de door Wolfgang Wagner geregisseerde geheel nieuwe productie van *Der fliegende Holländer*. Knappertsbusch dirigeerde daarvan de eerste drie voortellingen, zo ook de via de radio uitgezonden première. Een wellustig grootse verklanking van dit relatief vroege werk. Wolfgang Windgassen zingt hierin de Erik. Voor de Senta was aanvankelijk Birgit Nilsson voorzien, maar dat werd uiteindelijk Astrid Varnay. Hermann Uhde was een fel dramatische *Holländer*. Wolfgang Wagner koos voor de versie in één bedrijf. De radio-opname is officieel uitgebracht door Orfeo.

<https://youtu.be/FEOkmmluMW0>

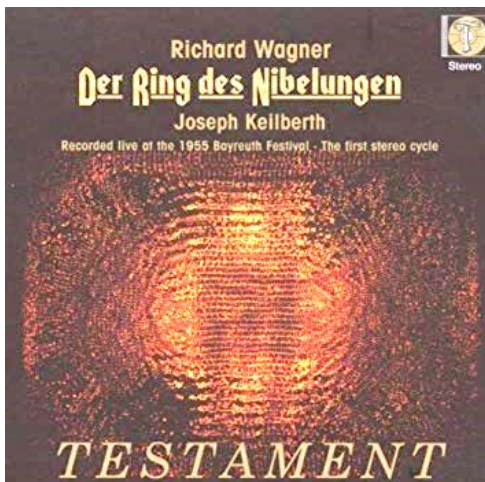
Joseph Keilberth dirigeerde de overige drie voorstellingen. In twee daarvan zong Rudolf Lustig de Erik. Hij is te horen in de door Decca gemaakte plaatopname. Vele decennia later verscheen deze bij Testament op cd, maar daartoe was wel gebruik gemaakt van de stereo-opname.

NB. Voor de Decca-opname onder Keilberth heb ik geen link kunnen vinden.

Verantwoordelijk voor de vroege stereo-opnamen was John Culshaw (1924-1980).

Het was al lang bekend dat ook de complete *Ring* was opgenomen. Deze bleef echter op de plank liggen. Culshaw wilde een opname maken die geen verslag was van een voorstelling, maar de theatrale effecten

met hulp van de opnametechniek zo visueel mogelijk hoorbaar maken. Dat lukte in de periode 1958-1964 toen de *Ring* in Wenen werd opgenomen met de Wiener Philharmoniker onder Georg Solti. Behalve *Der fliegende Holländer* en de beide cycli van de *Ring*, met dus twee maal de Guttrune van Brouwenstijn, naast de Gunther van Hermann Uhde en Hans Hotter, zijn er ook fragmenten opgenomen uit een door Joseph Keilberth gedirigeerde *Tannhäuser*: de ouverture en het Bacchanaal, eindigend met het door het koor gezongen 'Naht euch dem Strande'. De scène tussen Tannhäuser (Ramon Vinay) en Venus (Herta Wilfert, die in 1955 ook de rol van Freia zong) ontbreekt geheel. Er zijn slechts twee fragmenten opgenomen uit het derde bedrijf. Fischer-Dieskau en Windgassen horen we in de scène van Wolfram 'Wie Todesahnung'... en 'O du mein holder Abendstern' en dan nog een begin van de confrontatie met Tannhäuser. Dirigent is in dit geval ook Joseph Keilberth, die op 31 juli en op 2 augustus de muzikale leiding had. De fragmenten zijn op cd verschenen bij de firma Testament, als bonus bij de tweede voorstelling van *Die Walküre*, met Martha Mödl als Brünnhilde en Astrid Varnay als Sieglinde, die dus alterneerde met Brouwenstijn. Zie voor meer informatie over de opnamen van de *Ring* uit Bayreuth op Testament:

<https://testament.co.uk/the-keilberth-ring-cycle>

De in Antwerpen geboren André Cluytens (1905-1967), dirigeerde de overige vijf voorstellingen van *Tannhäuser*. In hem vond Wieland Wagner een ideale dirigent, die zou kunnen zorgen voor de door hem zo gewenste afgeslankte klank van Wagners opera's. De volgende drie jaren leidde Cluytens ook *Die Meistersinger von Nürnberg* en *Lohengrin*, met in 1957 een aantal voorstellingen van *Parsifal*.

De volledige radio-opname van *Tannhäuser*, van 9 augustus 1955, is officieel verschenen bij Orfeo in de serie gewijd aan de Bayreuther Festspiele.

<https://youtu.be/WyjitiKG7g> De klank is beter via Spotify

<https://open.spotify.com/album/4Ltj6JRANbECeCL2CP2vMp?si=Dii27Q7TRS2BQhpcX2hbpw>

Parsifal van 16 augustus 1955: een incomplete opname met een interessante bezetting

Tot op heden is er van de Bayreuther Festspiele 1955 van de opera *Parsifal* geen complete opname overgeleverd. Nu staan er op Youtube een incomplete eerste akte en een volledig tweede bedrijf. De klank is misschien alleen acceptabel voor de doorgewinterde liefhebber van dit werk, de verwoede verzamelaar van elke opname van Knappertsbusch, Mödl, Fischer-Dieskau, of Hermann Uhde, die op 16 augustus 1955 voor een keer de rol van Titurel zong. Die uitvoering was blijkbaar te horen via de draadomroep. De hoeveelheid ruis en vervorming duiden op een dergelijke bron.

Fischer-Dieskau en Mödl zijn ook te horen in een live-opname gemaakt tijdens de Festspiele van 1956. Helaas gaat daar in het tweede bedrijf een aantal dingen niet zoals bedoeld. Mödl is niet in topvorm en ook in het orkest gaat er iets mis. Josef Greindl als Gurnemanz is minder goed op dreef dan Ludwig Weber in 1955. De opname laat zowaar nog iets horen van de aankondiging.

Jammer is dat de grote scène van Amfortas aan het einde van de eerste akte soms verloren gaat in de ruis en andere technische onvolkomenheden. Van de derde akte hebben we, tot nu toe, helemaal niets. Wat er wel is mag in dit artikel niet ontbreken.

Parsifal 1955 akte 1 (incomplete)

https://youtu.be/DeBVSH_Jq8U

Parsifal 1955 akte 2

<https://youtu.be/p9bRusgvvY0>

In de volgende aflevering aandacht voor verwickelingen in 1956.